

**Η πρόληψη της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα.
Το τέλος της ιδρυματοποίησης: Μία άλλη πρόταση με προσανατολισμό
την προαγωγή της υγείας των ανήλικων παραβατών**

Βασιλική ΙΩΑΝΝΙΔΗ*

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, 2004, τχ. 137, σσ. 91-100

Περίληψη

Ο ορίζοντας της προβληματικής τού παρόντος άρθρου προσδιορίστηκε από την ιδιαιτερότητα του θεσμού των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής ως φορέα πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας στη χώρα μας. Ο συγκεκριμένος φορέας συσχετίστηκε με παιδαγωγικές προτεραιότητες και εκπαιδευτικές πρακτικές. Ωστόσο, οι εκπαιδευτικές και επαγγελματικές πρακτικές τού θεσμού ατόνησαν κάτω από το βάρος μηχανισμών τού επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Στο παρόν άρθρο, αρχικά, κάνουμε έναν απολογισμό με βάση τα ευρήματα εμπειρικής έρευνας που πραγματοποιήσαμε μέσα στα τρία τελευταία Ιδρύματα Αγωγής τής χώρας μας –τα Ιδρύματα Αγωγής αρρένων Κορυδαλλού και Βόλου και το Ίδρυμα Αγωγής θηλέων Παπάγου. Στη συνέχεια, προτείνουμε έναν άλλο θεσμό με φιλοσοφία προσανατολισμένη στις νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις με βάση την προαγωγή τής υγείας των ανήλικων παραβατών· θέμα επίκαιρο, εφόσον στις ημέρες μας έχουν διακόψει τη λειτουργία τους τα δύο από τα τρία Ιδρύματα Αγωγής τής χώρας μας και συζητείται η μετεξέλιξη του θεσμού με νέα νομοθετική ρύθμιση.

Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων (πρώην Αναμορφωτικά Καταστήματα): Χρονικά ορόσημα στην ιστορική πορεία του θεσμού

Η *ιδρυματική μεταχείριση* των ανηλίκων στη χώρα μας ξεκινά στις αρχές τού 20ού αιώνα με τη μορφή *ασύλων* (Korsten, 1967, σελ. 214). Η σύνταξη των νόμων 1681/1919, 1682/1919 και 2018/1920 γίνεται από την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η *αλητεία* και η *επαιτεία* τιμωρούνται από το νόμο και λαμβάνονται μέτρα προστασίας ιδιαίτερα για τους ανηλίκους.

Ειδικότερα, ο Έλληνας νομοθέτης θεσμοθέτησε την ίδρυση και πραγμάτωσε την οργάνωση και τη λειτουργία των *Αναμορφωτικών Καταστημάτων* (βλ. αναφορικά Τρωιάνου-Λουλά, 1995, σελ. 207 κ. εξ. και 413 κ. εξ.· Σπινέλλη, Τρωιάνου, 1992, σελ. 415 κ. εξ.) με το π.δ. 2.12.1926 και αργότερα με τον α.ν. 2724/1940, ο οποίος υπήρξε και το βασικό νομοθέτημα για τη λειτουργία τους.

Τα Αναμορφωτικά Καταστήματα, αργότερα με το π.δ. 602/19.8.1976, μετονομάστηκαν σε *Ιδρύματα Αγωγής*. Αξίζει να σημειώσουμε ότι από τα μέσα τής τρίτης

* Η **Β. Ιωαννίδη** είναι Διδάκτωρ Φιλοσοφίας στο γνωστικό αντικείμενο της Παιδαγωγικής τού Πανεπιστημίου Αθηνών. Διδάσκει στο Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας τής Φιλοσοφικής Σχολής τού Πανεπιστημίου Αθηνών με το Π.Δ. 407/1980 στη βαθμίδα τού Λέκτορα. Επίσης, έχει διδάξει στο Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης.

δεκαετίας τού 20ού αι. (Στασινός, 1991, σελ. 77-82) και ύστερα συναντάμε τα *Αναμορφωτικά Καταστήματα* ως επίσημο θεσμό τού κράτους, αν και μέχρι το 1940 λειτουργούν περισσότερο ως *άσυλα αλητοπαίδων*. Ο όρος «άσυλο» συμβολίζει τον ολοκληρωτικό χαρακτήρα του ιδρύματος ως τόπο κατοικίας και εργασίας μιας ομάδας ανθρώπων, που είναι αποκομμένοι από την ευρύτερη κοινωνία και κατευθύνονται από προγραμματισμένη συμπεριφορά και τρόπο ζωής μέσα στον ιδρυματικό χώρο (Μαραγκοπούλου-Τζαννετάκη, 1987, σελ. 207).

Σχετικά με το σύγχρονο νομοθετικό καθεστώς, είναι χαρακτηριστικό ότι ο ν. 2298/1995 περιλαμβάνει διατάξεις που αναφέρονται στα Ιδρύματα Αγωγής με *σωφρονιστικό*, ωστόσο, χαρακτήρα (βλ. αναφορικά Αλεξιάδης, Πανούσης, 1996, σελ. 219-221). Επίσης, η λειτουργία των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων αρρένων Κορυδαλλού και θηλέων Παπάγου έπαψε με το π.δ. 180/10.7.1997, ενώ συνεχίζεται κανονικά η λειτουργία τού Ιδρύματος Αγωγής ανηλίκων αρρένων Βόλου. Σκοπό τής παραπάνω διακοπής αποτελεί η μετεξέλιξη των Ιδρυμάτων Αγωγής, μέσα από τη νομοθετική τροποποίηση, την υλικοτεχνική αναδόμηση και τη συνολικότερη δημιουργία «*Μονάδων Μέριμνας Νέων*» (Φωτοπούλου, 2003), οι οποίες θα ανταποκρίνονται στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες, όσον αφορά σε νεαρά άτομα που αναπτύσσουν παραβατική συμπεριφορά.

Η συγκεκριμένη θεσμική παρέμβαση προβλέπει: α) Στέγες Φιλοξενίας, στις οποίες θα παρέχεται διαμονή και διατροφή σε νέους που διατρέχουν σοβαρό κίνδυνο να γίνουν δράστες αξιόποινης πράξης, β) Θεραπευτικές Μονάδες για τη διάγνωση, την περίθαλψη, την πρόληψη και την αποκατάσταση ψυχικών διαταραχών σε ανηλίκους, γ) Ειδικό Τμήμα Απεξάρτησης Ανηλίκων στα Κέντρα Απεξάρτησης Τοξικομανών και δ) Μονάδες Αποκατάστασης Νέων, οι οποίες και θα αντικαθιστούν τα Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων.

Η έρευνα και τα ευρήματα

Στη συγκεκριμένη έρευνα το επίκεντρο του επιστημονικού μας ορίζοντα οριοθετήθηκε από την *παιδαγωγική διάσταση* της οργάνωσης και της αποτελεσματικότητας των Ιδρυμάτων Αγωγής, σχετικά με την προσφερόμενη αγωγή στους ανηλίκους των Ιδρυμάτων. Έτσι, η έρευνα αυτή πραγματοποιήθηκε υπό το σκεπτικό μιας όσο το δυνατόν καλύτερης *απεικόνισης* της υπάρχουσας πραγματικότητας μέσα στα τρία τελευταία Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων, το έτος 1997 (Ιωαννίδη-Ψυχογιού, 2001, σελ. 221 κ. εξ.).

Πιο συγκεκριμένα, σκοπός τής έρευνας ήταν η *διερεύνηση* των συνθηκών που επικρατούσαν και των αναγκών που διαφαίνονταν μέσα από την πράξη και τους προβληματισμούς τού επιστημονικού προσωπικού. Κύρια έμφαση δόθηκε στη διερεύνηση παραγόντων, σχετικά με την ποιότητα της προσφερόμενης αγωγής στους ανηλίκους των Ιδρυμάτων Αγωγής.

Κριτήριο για την επιλογή τού πληθυσμού υπήρξε η συνάφεια του προσωπικού με το σύστημα αγωγής ανηλίκων. Έτσι, ως στατιστικός πληθυσμός επιλέχθηκε το επιστημονικό προσωπικό των Ιδρυμάτων Αγωγής. Στο προσκαλούμενο δείγμα μας περιλήφθηκε ο στατιστικός πληθυσμός στο σύνολό του.

Ως όργανο συλλογής των δεδομένων επιλέχθηκε η δομημένη συνέντευξη. Η περιγραφική ανάλυση των ευρημάτων στηρίχθηκε στη διερεύνηση των πεποιθήσεων και των απόψεων του επιστημονικού προσωπικού των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων και όχι στην εξαγωγή συμπερασμάτων (Παρασκευόπουλος, 1^{ος}, 1993, σελ. 132-146).

Από τη γενική περιγραφή των ευρημάτων έγινε φανερό ότι: α) Οι ελλείψεις σε επίπεδο υλικο-τεχνικής υποδομής είναι σοβαρές, γεγονός που δυσχεραίνει την αγωγή των ανηλίκων. β) Επίσης, αν και εφαρμόζονται όλα τα παιδαγωγικά μέσα, η εφαρμογή των περισσότερων από αυτά καθίσταται δύσκολη. Π.χ. Η σχολική εκπαίδευση εφαρμόζεται σε

χαλαρό επίπεδο. γ) Η επαγγελματική κατάρτιση γίνεται μόνο σε επίπεδο εργασιοθεραπείας. δ) Δεν υπάρχουν αθλοπαιδιές, εφόσον οι εξωτερικοί χώροι είναι ανεκμετάλλευτοι. ε) Μόνο η παροχή θρησκευτικής αγωγής είναι ικανοποιητική. στ) Εκτός από τις ελλείψεις σε κονδύλια, η εφαρμογή των μέσων αγωγής δυσχεραίνεται και από έναν επιπλέον λόγο: τη νοοτροπία συνήθως του φυλακτικού προσωπικού, η μετάθεση του οποίου από τις φυλακές στα ιδρύματα θεωρείται δυσμενής. Συνολικά, η αναφορά στις δυσχέρειες εφαρμογής των παιδαγωγικών μέσων έχει μεγάλη σημασία, εφόσον οι δυσχέρειες αποτελούν σοβαρό παράγοντα ανάσχεσης του εκσυγχρονιστικού χαρακτήρα των Ιδρυμάτων Αγωγής.

Επίσης, κάνουμε λόγο για: α) την έλλειψη κατάλληλου και εξειδικευμένου προσωπικού, β) την έλλειψη απαραίτητων χώρων και μέσων για την εφαρμογή προγραμμάτων απασχόλησης, ψυχαγωγίας και εκπαίδευσης των ανηλίκων, γ) το δύσκολο χαρακτήρα των ίδιων των ανηλικών μέσα στα ιδρύματα, και δ) τη διαφορετική αντιμετώπιση των ανηλικών μεταξύ επιστημονικού και φυλακτικού προσωπικού.

Κατόπιν, η ημιελεύθερη διαβίωση εφαρμόζεται μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις, με σκοπό την επαφή των ανηλικών με το οικογενειακό περιβάλλον και τη μη αποκοπή από το κοινωνικό περιβάλλον. Η επαφή των ανηλικών, όμως, γίνεται συχνά με το ίδιο νοσηρό περιβάλλον, εφόσον η οικογένεια δεν διαθέτει κοινωνική στήριξη. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στον τομέα της επαφής των ανηλικών με το κοινωνικό σύνολο έχει διαπιστωθεί ότι είναι θετική η προσφορά των εθελοντικών ομάδων μέσα στο ίδρυμα π.χ. Αντλεριανή ομάδα, Άρσις κ.λπ.

Επίσης, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, σημαντικός λόγος που δεν επιτυγχάνεται η κοινωνική ένταξη των ανηλικών είναι η στάση δυσπιστίας και καχυποψίας που εκφράζει το κοινωνικό σύνολο για την προσωπικότητα αυτών των παιδιών. Για τον παραπάνω λόγο, παρατηρήθηκαν δισταμένες απόψεις για το εάν έχει νόημα η αλλαγή της ονομασίας τού θεσμού από «Αναμορφωτικό Κατάστημα» σε «Ίδρυμα Αγωγής», εφόσον η κοινωνική αντίληψη και νοοτροπία δεν αλλάζει ουσιαστικά. Στο σημείο αυτό είναι σημαντική η πρόταση πολλών συμμετεχόντων για *Στέγες ανηλικών*, οι οποίες θα διαθέτουν ειδικό προσωπικό, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και ολοκληρωμένη εκπαίδευση.

Συνολικά, το επιστημονικό προσωπικό πρότεινε δημιουργία *Επαγγελματικής Σχολής*, πλήρες πρόγραμμα *ψυχαγωγίας*, εφαρμογή προγραμμάτων *απασχόλησης* και *επαγγελματικής κατάρτισης* με τη συνεργασία άλλων φορέων, *στάδια* κλειστής και ανοικτής διαβίωσης των ανηλικών και συνεχή *επαφή* αυτών με το κοινωνικό σύνολο, νέα *υλικο-τεχνική* υποδομή, στελέχωση των ιδρυμάτων με *επιστημονικό* προσωπικό όλων των ειδικοτήτων και ιδιαίτερα *παιδαγωγών*, δημιουργία χώρων *θεραπείας* για άτομα με ψυχικά νοσήματα και μεγαλύτερη *οικονομική* επιχορήγηση από την πολιτεία.

Κατά την άποψή μας, αρκετά προβλήματα θα μπορούσαν -στο μέτρο του δυνατού- να ξεπεραστούν μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής με πρωτοβουλία του ίδιου του προσωπικού. Π.χ. θα ήταν θετικό να δοθούν κίνητρα στους ανηλικούς για τη διαμόρφωση κήπου, το βάψιμο των τοίχων κ.λπ. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει ενισχυτικό παράγοντα για ανάληψη ευθύνης μέσα στο ίδρυμα. Η τόνωση της διάθεσης των ανηλικών για ατομική δραστηριότητα μπορεί να μειώσει το αίσθημα του απομονωτισμού, της εγκατάλειψης και της ιδρυματοποίησής τους μέσα στο κλειστό περιβάλλον.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων απάντησε ότι οι λόγοι επανεισαγωγής των ανηλικών στο ίδρυμα είναι οι λόγοι για τους οποίους οι ανήλικοι είχαν πρωτοεισαχθεί. Και σε αυτό, βέβαια, προστίθεται και η έλλειψη μεταϊδρυματικής υποστήριξης. Τέλος, η αναποτελεσματικότητα της ιδρυματικής μεταχείρισης των ανηλικών στη χώρα μας ενισχύεται, εφόσον η συνεργασία μεταξύ των διαφόρων επιστημονικών κλάδων στην πράξη δεν υφίσταται (Τρωιάνου-Λουλά, 1999).

Άσχετα από τους επίσημους στόχους τού θεσμού, όπως αυτοί καθορίστηκαν από το νομοθέτη, έχει ενδιαφέρον να σχολιάσουμε τη λογική τού θεσμού, όπως αυτή εκφράζεται,

σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνάς μας. Οι αρχές που πρυτανεύουν σήμερα στο Δίκαιο Ανηλίκων (Βλ. Σπινέλλη, Τρωιάνου, ό.π., σελ. 35-44) επιδρούν στον παιδευτικό χαρακτήρα τού αναμορφωτικού μέτρου τής εισαγωγής τού ανηλίκου σε Ίδρυμα Αγωγής. Έτσι, η παιδευτική επίδραση του συγκεκριμένου αναμορφωτικού μέτρου είναι ανάλογη με το βελτιωτικό και τον αγωγικό του χαρακτήρα στην προσωπικότητα του ανήλικου παραβάτη του νόμου. Και αυτό γιατί στην αγωγική επίδραση βασίζεται ο ενστερνισμός τού συστήματος κοινωνικών αξιών από τον ανήλικο. Μόνο, έτσι, θα μπορούμε να μιλάμε για ολοκληρωμένη παιδαγωγική δραστηριότητα στην εφαρμογή τού συγκεκριμένου μέτρου. Συμβαίνει όμως αυτό; Σύμφωνα με αυτά που έχουν λεχθεί παραπάνω, θεωρούμε ότι δεν συμβαίνει.

Γενικά συμπεράσματα: Προβλήματα του υπάρχοντος καθεστώτος

Γενικά, το σωφρονιστικό σύστημα μιας χώρας το συνθέτουν το νομοθετικό πλαίσιο, η υλικοτεχνική υποδομή και το σωφρονιστικό προσωπικό (Σπινέλλη, Τσήτσουρα, 1996, σελ. 27). Το επιστημονικό προσωπικό των Ίδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων της χώρας μας έκανε λόγο για ελλείψεις και στους τρεις παραπάνω τομείς. Συγκεκριμένα, ανέφερε την ανυπαρξία κονδυλίων για υλικο-τεχνική υποδομή, την έλλειψη σύγχρονων παιδαγωγικών μεθόδων, την έλλειψη ελέγχου από το Υπουργείο Δικαιοσύνης στο παραγόμενο έργο των Ίδρυμάτων Αγωγής, καθώς και την έλλειψη γενικότερου ενδιαφέροντος από την Πολιτεία και άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς (Χαΐδου, 1990, σελ. 9-10· Σπινέλλη, 1992, σελ. 120-121· Σπινέλλη, Τρωιάνου, ό.π., σελ. 120-121).

Ο νομοθέτης κάνει λόγο για την κοινωνική ένταξη των ανηλίκων, ενώ η πραγματικότητα, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την έρευνα που πραγματώσαμε, υποδηλώνει ένα μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου, μέσω του οποίου διαμορφώνεται σταδιακά ένας παράλληλος μηχανισμός κοινωνικού στιγματισμού. Το επιστημονικό προσωπικό συγκλίνει στην άποψη της αλλαγής τού συστήματος που επικρατεί π.χ. οι ακατάλληλοι χώροι και η ανεπάρκεια χώρων αγωγής δημιουργούν ιδρυματοποίηση. Γι' αυτόν, ακριβώς, το λόγο το επιστημονικό προσωπικό προτείνει ίδρυμα ανοικτής διαβίωσης των ανηλίκων, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες. Ιδιαίτερα, μας έκανε εντύπωση η επιθυμία τού προσωπικού για αλλαγή τού ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου.

Η λειτουργία μονάδων ιδρυματικής μεταχείρισης προϋποθέτει πολυδάπανα προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης, καθώς και αρμονική συνεργασία μεταξύ επιστημονικού και φυλακτικού προσωπικού (Κουράκης, 1991, σελ. 146), γεγονός όμως που, όπως απέδειξε η έρευνά μας, δεν συμβαίνει μέσα στα Ίδρύματα Αγωγής. Και αυτό, διότι υφίσταται και το πρόβλημα της διαφοροποίησης στην αντιμετώπιση των ανηλίκων μέσα στα Ίδρύματα Αγωγής μεταξύ φυλακτικού και επιστημονικού προσωπικού.

Επιπλέον, απαιτείται βοήθεια διεπιστημονικού χαρακτήρα προς τον ανήλικο παραβάτη, δηλαδή ενασχόληση και μέριμνα από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους, όπως εγκληματολόγους, ψυχολόγους, παιδαγωγούς, ψυχιάτρους, κοινωνικούς λειτουργούς κ.λπ. Ιδιαίτερα, η συμβολή τού φυλακτικού προσωπικού είναι σημαντική, εξαιτίας της καθημερινής επαφής του με τους ανηλίκους. Η ποιότητα αυτής της καθημερινής επικοινωνίας εξαρτάται από την οργάνωση και τους στόχους τού ιδρύματος, καθώς και από την προθυμία του ίδιου του προσωπικού να ακούσει, να εξυπηρετήσει και να ικανοποιήσει τα αιτήματα των ανηλίκων μέσα στο ίδρυμα (Λαπαντζή, 1990, σελ. 287).

Οι ανάγκες που καλύπτουν σήμερα τα Ίδρύματα Αγωγής είναι διαφορετικές απ' ότι ήταν πριν από σαράντα χρόνια, όπου τα Αναμορφωτικά Καταστήματα λειτουργούσαν υπό το πρίσμα ενός προστατευτικού και αυταρχικού τρόπου διαπαιδαγώγησης. Σήμερα, η «μικροκοινωνία» των Ίδρυμάτων Αγωγής διαφαίνεται κλειστή και ο τρόπος διαπαιδαγώγησης

των ανηλίκων πολύ περιορισμένος για να καλύψει τις σύγχρονες ανάγκες, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί σε μια κοινωνία εξειδίκευσης και τεχνολογικής ανάπτυξης.

Κατ' ακολουθίαν, οδηγούμαστε στο εξής συμπέρασμα: Όταν η βελτίωση του ανηλίκου καλείται να επιτευχθεί με μέσα που ανταποκρίνονται σε παλαιότερες εποχές, τότε η ύπαρξη και η λειτουργία των Ιδρυμάτων Αγωγής καθίσταται «προβληματική», εφόσον η οργάνωση και η δομή αυτών δεν ανταποκρίνονται στα αιτήματα των καιρών μας. Επιπλέον, η παρέμβαση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και ιδίως η επιβολή μέτρων ιδρυματικού χαρακτήρα στον ανήλικο συμβάλλει στην υποτροπή του σε μια περαιτέρω «εγκληματική» σταδιοδρομία, εφόσον η εμπλοκή τού ατόμου στο σύστημα απονομής τής ποινικής δικαιοσύνης είναι γεγονός καθοριστικής σημασίας λόγω της ηλικιακής φάσης που βρίσκεται (Πλατή, 1990, σελ. 273· Χάϊδου, ό.π., σελ. 9, 39 και 86).

Ο εγκλεισμός τού ανηλίκου σε ίδρυμα, εφόσον αποτυγχάνει να του προσφέρει την κατάλληλη ηθική και επαγγελματική διαπαιδαγώγηση (Κουράκης, 1986, σελ. 177), αποτελεί αποδεικτικό γεγονός τού ότι η προσπάθεια σύνδεσης των παιδαγωγικών λειτουργιών στην ποινική δικαιοσύνη δεν έχει πετύχει (Μαργαρίτης, Παρασκευόπουλος, 1989, σελ. 80). Συνεπώς, το σωφρονιστικό (επαν)εκπαιδευτικό σύστημα αποτυγχάνει να εκπληρώσει τον κυριότερο στόχο του, την επανόρθωση των λειτουργιών τής κοινωνικής εκπαίδευσης (Πανούσης, 1985, σελ. 241). Και αυτή η αποτυχία συνδέεται με το γενικότερο θέμα τής μεταρρύθμισης του σωφρονιστικού συστήματος, πρωτίστως, σε ιδεολογικό και, στη συνέχεια, σε θεσμικό και οργανωτικό επίπεδο. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας ιδεολογικής προοπτικής θα επιτυχανόταν και η εξαφάνιση του στιγματιστικού χαρακτήρα τής ποινής, εφόσον η παράβαση δεν θα θεωρείτο ως προσβολή τού κοινωνικά ηθικού, επιθυμητού και νόμιμου, αλλά ως αντίθεση στους κανόνες τού κοινωνικού συστήματος και παρενόχληση της ομαλής λειτουργίας αυτού (Δασκαλάκης, 1988, 68Α, σελ. 34).

Συμπερασματικά, η διαδικασία τής επαγγελματικής και της κοινωνικής αποκατάστασης των ανηλίκων μέσα στα Ιδρύματα Αγωγής αποτελεί διαδικασία άσκησης κοινωνικού αποκλεισμού νεαρών ατόμων, των οποίων η παρεκκλίνουσα από τις κοινωνικές νόρμες συμπεριφορά αναγνωρίζεται και καθιερώνεται μέσα στα ιδρύματα ως κοινωνικά απόβλητη. Και αυτό συμβαίνει μέσα από την εξής λειτουργία:

«...η εργασία της επανεκπαίδευσης που ασκείται από τα ιδρύματα αυτά ενεργοποιεί ένα μηχανισμό με διπλό αποτέλεσμα: ένα θεατό στιγματισμό και μια ‘αναπηρία’ του υποκειμένου το οποίο ενσωματώνει την υποβάθμισή του, την υποτίμησή του. Αυτή η διπλή επίδραση πραγματοποιείται από τη συνδυασμένη δράση από ένα μηχανισμό συγκεκριμένο και θεατό και από τα μέσα συμβολικής πίεσης που ασκούν, στο εξωτερικό επίπεδο η δημόσια ντροπή και, κυρίως, στο εσωτερικό επίπεδο, από την υποτίμηση της εικόνας του εαυτού που συνεπιφέρει η αναγνώριση των παρεκκλίσεων» (Παναγιωτόπουλος, 1999, σελ. 418).

Το τέλος της ιδρυματοποίησης: Προϋποθέσεις ενός νέου καθεστώτος

Τα προβλήματα του σωφρονιστικού χώρου υπήρξαν ανέκαθεν όχι μόνο σημαντικά αλλά και δυσεπίλυτα. Καμιά από τις οργανωμένες κοινωνίες μέχρι σήμερα δεν μπορεί να ισχυρισθεί ότι τα αντιμετώπισε επιτυχώς, παρότι υπήρξαν εμπνευσμένες προσπάθειες τόσο των ανθρώπων τής πράξης όσο και αυτών της θεωρίας. Είναι αναμφισβήτητη αφενός η ποικιλία θέσεων και προσεγγίσεων (βλ. αναφορικά Μπεζέ, 1990)¹, σχετικά με τη γενική

¹ Πρόκειται για το πρώτο στην Ελλάδα επιστημονικό συμπόσιο με σκοπό την πρόληψη και την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων μέσα από τη διεπιστημονική προσέγγιση του φαινομένου, αποβλέποντας έτσι στην ποιότητα της δικαστικής και της αναμορφωτικής παρέμβασης.

αντιμετώπιση του σωφρονιστικού ζητήματος, αφετέρου η πρακτική εφαρμογή μοντέλων σωφρονισμού.

Έτσι, ως αποτέλεσμα έχουμε ένα πραγματικά ευρύ φάσμα θεωρητικών προτάσεων και πρακτικών εφαρμογών. Ωστόσο, η σύγχυση δημιουργείται από τη στιγμή που η ίδια η σωφρονιστική πραγματικότητα αποδεικνύεται εξαιρετικά δύσκολη, αντιφατική και η αποτελεσματικότητα των σωφρονιστικών πρακτικών κρίνεται ανεπιτυχής. Αυτό, ακριβώς, οδηγεί σε κρίση όλη τη «σωφρονιστική λογική» των οργανωμένων κοινωνιών. Η κρίση αυτή επιτείνεται κάτω από τη νέα κοινωνική πραγματικότητα της παγκοσμιοποίησης, όπου οι μορφές τού εγκλήματος μεταλλάσσονται με ρυθμούς που καθιστούν δυσκολότερη τη μελέτη και την κατανόηση του σύγχρονου εγκλήματος.

Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, προτείνουμε μία διαφορετική λογική, η οποία προϋποθέτει την ένταξη της **Αγωγής Υγείας** ως φιλοσοφίας στην ιδρυματική πραγματικότητα και την αξιοποίηση αυτής ως **παιδαγωγικής στρατηγικής** για ανήλικους παραβάτες με σκοπό την προαγωγή τής υγείας τους σε σωματικό, ψυχικό και κοινωνικό επίπεδο. Θέλουμε να διευκρινίσουμε ότι στη βάση αυτή η έννοια της Αγωγής Υγείας εκλαμβάνεται ως ένα σύνολο ερεθισμάτων και επιρροών που αθροιστικά καθορίζουν γνωστικά, συναισθηματικά και τελικά σε επίπεδο συμπεριφοράς το άτομο (Hogner, 1980).

Θεωρούμε καίριας σημασίας το γεγονός ότι η μεγαλύτερη δυσκολία στη σωφρονιστική πραγματικότητα είναι η αδυναμία να συνδέσει κανείς νέες τάσεις, μεθόδους και τεχνικές με την καθημερινή πραγματικότητα ενός εγκλειστού περιβάλλοντος ή και ενός περιβάλλοντος ημιελεύθερης διαβίωσης. Ωστόσο, παράλληλη πεποίθησή μας είναι ότι σε ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο κάθε προσπάθεια για τη χάραξη μιας πολιτικής ή στρατηγικής θα πρέπει να συμπεριλάβει σε ένα συνολικότερο σχεδιασμό και μια σειρά από παραμέτρους, όπως:

- 1) Τη δημιουργία *ευέλικτων και ευπροσάρμοστων προγραμμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης*, που θα επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τού ιδρύματος και της αγωγής που θα παρέχεται σε αυτό,
- 2) Τη διάχυση νέων *παιδαγωγικών προσεγγίσεων* παράλληλα με τη χρήση των νέων τεχνολογιών στο βασικό κορμό τής εκπαίδευσης και της κατάρτισης των τροφίμων. Στον τομέα αυτό χρήσιμες μπορούν να είναι δραστηριότητες και προγράμματα με έμφαση στη βιωματική μάθηση π.χ. Αγωγή Υγείας και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.
- 3) Την *επιμόρφωση* του προσωπικού των ιδρυμάτων.

Η στρατηγική μιας τέτοιας φιλοσοφίας αφορά στη σταδιακή εγκατάλειψη του σημερινού ιδρυματικού μοντέλου και την υιοθέτηση υπηρεσιών ανοικτής παιδαγωγικής και θεραπευτικής φροντίδας για άτομα που κάνουν χρήση τοξικών ουσιών και χρειάζονται θεραπευτική αγωγή. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί αφενός με την *ενίσχυση μορφών ελεύθερης ή ημιελεύθερης διαβίωσης για άτομα με ειδικές κοινωνικές δυσκολίες ή ιδιαίτερες ανάγκες κοινωνικής ένταξης* και αφετέρου με τη *δημιουργία ενός ανοικτού κοινοτικού δικτύου πρόληψης και συμβουλευτικής* για τα άτομα που πλήττονται ή απειλούνται με κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό αποκλεισμό.

Έτσι, διαπιστώνουμε την αναγκαιότητα παρεμβάσεων, οι οποίες θα περιλαμβάνουν την ανάπτυξη και την εφαρμογή δράσεων *διαβίου κατάρτισης*, με στόχο τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε όλους τους τομείς. Η αποτελεσματική υλοποίηση τέτοιων δράσεων απαιτεί: α) το συνδυασμό οργανωτικών, διοικητικών και λειτουργικών αλλαγών, β) την ενίσχυση της απασχόλησης, γ) την ισότητα των δύο φύλων και την ισότητα ευκαιριών για όλους, δ) την προστασία τού κοινωνικού και του φυσικού περιβάλλοντος.

Με βάση τις παραπάνω θέσεις, η αποϊδρυματοποίηση ατόμων που διαβιούν σε κλειστές δομές χρειάζεται ανάπτυξη ανοικτών κοινοτικών δομών πρόληψης και θεραπείας

και υλοποίηση ενεργειών κοινωνικής και επαγγελματικής επανένταξης. Έτσι, η Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές κοινωνικές δυσκολίες απαιτεί τις ακόλουθες δομές, κατά την άποψή μας:

- α) Αναβάθμιση και επέκταση του θεσμού σχολικών μονάδων με παράλληλη δημιουργία ανοικτών κοινοτήτων για άτομα με δυσκολίες κοινωνικής ένταξης. Πιο αναλυτικά, εκτιμάμε ότι απαιτούνται μικρές **Ανοικτές Κοινότητες**, μέσα στις υπάρχουσες σχολικές μονάδες, με δομημένα προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης. Ο έφηβος θα συμμετέχει στα διάφορα επίπεδα και εάν είναι δυνατόν και η οικογένειά του. Έτσι, έχουμε σημαντική αντιμετώπιση της δυσλειτουργικής κατάστασης μέσα στο πλαίσιο των σχέσεων που ζει και αναπτύσσεται ο έφηβος. Το δυσ-λειτουργικό σύμπτωμα του παιδιού αποτελεί και το κίνητρο για τη λειτουργική ένταξή του.
- β) Δημιουργία ενός νέου θεσμού για νέους με παραβατική συμπεριφορά, η φιλοσοφία του οποίου θα στηρίζεται στην οργάνωση μικρών μονάδων απο-ιδρυματοποίησης, οι οποίες θα λειτουργούν ως **Εστίες Παιδαγωγικής Υποστήριξης νέων με ιδιαίτερες ανάγκες κοινωνικής ένταξης**. Οι μονάδες αυτές θα είναι ημιελεύθερης διαβίωσης και ανοικτής προστασίας. Σκοπός τους θα είναι: **(α)** Η πρόληψη νέων με προ-παραβατική συμπεριφορά από την τέλεση αξιόποινων πράξεων, και **(β)** η κοινωνική αποκατάσταση ατόμων που έχουν τελέσει αξιόποινη πράξη, μέσα από την παροχή: **(1)** Συμβουλευτικής, **(2)** Εκπαίδευσης, **(3)** Επαγγελματικής κατάρτισης και προώθησης στην εργασία, **(4)** Στέγασης, **(5)** Επίβλεψης, **(6)** Μεταϊδρυματικής αρωγής (Ιωαννίδη-Ψυχογιού, ό.π., σελ. 300-309).

Συνολικά, η ένταξη σε εκπαιδευτικές διαδικασίες και σε υποστηρικτικές υπηρεσίες για να είναι αποτελεσματική χρειάζεται έμφαση στην *επικοινωνία*, γεγονός που σημαίνει ανάπτυξη αυτοπεποίθησης, συγκεκριμενοποίηση ρεαλιστικών στόχων στο άτομο και ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων. Αυτά, ακριβώς, ενισχύουν μια πορεία αυτογνωσίας στο νεαρό άτομο. Θεωρούμε ότι τα παραπάνω δεν μπορούν να υλοποιηθούν έξω από κέντρα, προγράμματα, οργανώσεις, υπηρεσίες με ειδίκευση των επαγγελματιών τους σε τεχνικές προσέγγισης, υποστήριξης και επικοινωνίας. Π.χ. οι Σχολές Γονέων δύνανται να βοηθήσουν στη δημιουργία ενός υποστηρικτικού πλαισίου για την οργάνωση μιας *προληπτικής αγωγής* που θα βασίζεται στην ανάδειξη και την ικανοποίηση εκπαιδευτικών, μορφωτικών και θεραπευτικών αναγκών ατόμων με δυσλειτουργικές οικογένειες (Ιωαννίδη, 2002-2003).

Η προστασία τής παιδικής ηλικίας ως έννομο αγαθό μπορεί και πρέπει να περιέχει την παροχή ολοκληρωμένης εκπαίδευσης στο πλαίσιο τόσο της κοινωνικής όσο και της νομικής προστασίας τού ανηλίκου. Η *κοινωνική* προστασία δύναται να περιλαμβάνει μια πολιτική σχεδιασμού σε επίπεδο πρόληψης, ενώ παράλληλα η *νομική* προστασία μια πολιτική επιτήρησης, πάντα όμως σε πλαίσιο διαπαιδαγώγησης των ανηλίκων με παραβατική συμπεριφορά. Η διαπαιδαγώγηση αυτή θα ενισχύεται και θα τροφοδοτείται από το πνεύμα μιας σύγχρονης *διαπολιτισμικής εκπαίδευσης*, στο πλαίσιο της οποίας μπορεί να είναι και η συνεργασία Γονέων – Εκπαιδευτικών – Επιμελητών Ανηλίκων. Και όλα αυτά σε μια προσπάθεια συνειδητοποίησης της ευθύνης καθενός μας, ειδικού και μη, σε μια σύγχρονη διαπολιτισμική κοινωνία (Γιαννίκας, Καρέλος, Χατζάκη, 2002, σελ. 622).

Τέλος, εκτίμησή μας είναι ότι οι σύγχρονες συνθήκες ζωής και οι πολύμορφες κοινωνικές ανάγκες, καθώς και οι προτεραιότητες της νέας χιλιετίας επιβάλλουν την αναμόρφωση του εσωτερικού κανονισμού των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων σε όλο το φάσμα τής ιδρυματικής και της σφωφρονιστικής αγωγής, μέσα από το πρίσμα μιας νέας φιλοσοφίας, που θα δώσει καινούρια ώθηση στη διαχείριση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Σε αυτό μπορεί να συνεισφέρει τα μέγιστα η φιλοσοφία και η πρακτική τής **Αγωγής Υγείας**,

μέσα από την εφαρμογή σύγχρονων παιδαγωγικών προτεραιοτήτων ως μια νέα οπτική στην εκπαιδευτική διαδικασία ιδρυματικών χώρων.

Η Αγωγή Υγείας μπορεί να δημιουργήσει το υπόβαθρο με απώτερο στόχο την ανάπτυξη μιας άλλης προσωπικής και κοινωνικής αντίληψης για άτομα με ιδιαίτερες ανάγκες κοινωνικής ένταξης βασισμένης στην **ευεξία** τού νέου ανθρώπου (Ιωαννίδη, 1998-2000). Με άλλα λόγια, μπορεί να δημιουργηθεί ένα διευκολυντικό εκπαιδευτικό περιβάλλον για άτομα με προβλήματα κοινωνικοποίησης. Μια τέτοια κοινωνική αντίληψη και πρακτική δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την παροχή επαρκούς επιπέδου **εκπαίδευσης, υγείας και απασχόλησης**. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται επικέντρωση προσπαθειών στον οργανωτικό-διοικητικό και θεσμικό τομέα στη λειτουργική ένταξη ατόμων με ειδικές κοινωνικές δυσκολίες, μέσα από την παιδευτική τους ολοκλήρωση, την επαγγελματική τους κατάρτιση, την οικονομική τους ανεξαρτησία, την ανεξάρτητη διαβίωσή τους (Ιωαννίδη, 1999, σελ. 323). Κύριος προσανατολισμός σε μια τέτοια πορεία θα είναι η Προαγωγή τής Υγείας των ανήλικων παραβατών, η προώθηση δηλαδή της σωματικής, της ψυχικής, της συναισθηματικής, της πνευματικής και της κοινωνικής τους υγείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξιάδης, Στ., Πανούσης, Γ. (1996²). *Σωφρονιστικοί κανόνες. Κώδικες Βασικών Κανόνων για τη μεταχείριση των Κρατουμένων (Νόμος 1851/1989 όπως τροποποιήθηκε). Παραρτήματα με ελληνικά σωφρονιστικά νομοθετήματα και διεθνείς σωφρονιστικούς κανόνες*. Εγκληματολογικά. Ειδική έκδοση. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Γιαννίκας, Αθ., Καρέλος, Δ., Χατζάκη, Στ. (2002). Η παιδική εγκληματικότητα σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία. Η ελληνική διάσταση. Στο ανθολόγιο: Παπάς, Αθ., Τσιπλητάρης, Αθ., Πετρουλάκης, Ν. Β., Νικόδημος, Σ., Χάρης, Κ., Ζούκης, Ν. Δ. (Επιμέλεια), *Πρακτικά του 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου με διεθνή συμμετοχή "Ελληνικής Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας"*, τ. Α', σελ. 613-623. Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αθηνών. Αθήνα: εκδ. Ατραπός.
- Δασκαλάκης, Η. (1988). Ο θεσμός της φυλακής» (Συλλογική έρευνα). *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, (68Α), 32-37.
- Horner, J. W. (1980). Health Education and Public Policy in the United Kingdom. *Community Medicine*, 2 (3), pp. 229-235.
- Ιωαννίδη, Β. Σ. (1999). Τα Ιδρύματα Αγωγής ανήλικων στην Ελλάδα (Πρ. "Αναμορφωτικά Καταστήματα"). Διερεύνηση παραγόντων για την ποιότητα της προσφερόμενης αγωγής. Οι παιδαγωγικές προτεραιότητες στο πλαίσιο του θεσμού των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής. *Παρνασσός*, ΜΑ', 300-325.
- Ιωαννίδη, Β. Σ. (1998-2000). Αγωγή Υγείας και νεανική παραβατικότητα. Η αγωγή και η προαγωγή της υγείας ως μέσα πρόληψης της νεανικής παραβατικότητας. *Παρουσία*, ΙΓ'-ΙΔ', 397-406.
- Ιωαννίδη-Ψυχογιού, Β. (2001). *Ο θεσμός των Αναμορφωτικών Καταστημάτων/ Ιδρυμάτων Αγωγής. Παιδαγωγική θεμελίωση και πράξη*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Ιωαννίδη, Β. (2002-2003). Η ανάγκη εκπαίδευσης της οικογένειας του νεαρού παραβάτη στο πλαίσιο δομών πρόληψης και προαγωγής της υγείας: Η περίπτωση των Σχολών Γονέων. *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ΛΔ', 123-130.
- Κουράκης, Ν. Ε. (1991). Φυλακή και Βία: Βίοι παράλληλοι. *Ποινικά Χρονικά*, ΜΑ', 129-158.

- Κουράκης, Ν. Ε. (1986). Ανήλικοι παραβάτες και ποινική δικαιοσύνη. *Νομικό Βήμα*, 6, 175-179.
- Korsten, H. (1967). Αναμορφωτήρια. *Μ.Π.Ε.*, τ. 1^{ος}, 214. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα-Herder.
- Λαπαντζή, Ε. (1990). Αλληλοεπιδράσεις και αμυντικές αντιδράσεις των ομάδων στα κλειστά Καταστήματα Αγωγής. Στο συμπόσιο: Μπεζέ Λουκία (επιμελήτρια έκδοσης), *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Επανεκπαίδευση-Ένταξη)*, σελ. 281-287. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Μαραγκοπούλου, Α. Γ., Τζαννετάκη, Χ. Π. (1987). Αντικείμενα και χώρος σε ολοκληρωτικά ιδρύματα. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 67, 206-213.
- Μαργαρίτης, Λ., Παρασκευόπουλος, Ν. (1989²). *Ποινολογία*. Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα.
- Μπεζέ Λουκία (επιμελήτρια έκδοσης). (1990). *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Επανεκπαίδευση-Ένταξη)*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Παναγιωτόπουλος, Ν. (1999²). Θεσμική διαχείριση της παραβατικότητας και κοινωνικός αποκλεισμός: Ιδρύματα Αγωγής ανηλίκων. Στην έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο: *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα. Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής*, τ. Α', σελ. 407-420. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Πανούσης, Γ. Α. (1985). Η εκπαίδευση των κρατουμένων. *Αστυνομική Επιθεώρηση*, 17-18, χρόνος Β', 240-245.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1993). *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας*, τόμος 1^{ος}. Αθήνα.
- Πλατή, Ζ. (1990). «Άσκηση αναμορφωτικών μέτρων (Εκτός Ιδρυμάτων)». Στο συμπόσιο: Μπεζέ Λουκία (επιμελήτρια έκδοσης), *Πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων (Επανεκπαίδευση-Ένταξη)*, σελ. 271-280. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Σπινέλλη, Κ. Δ. (1992). *Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων Δραστών και Θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Σπινέλλη, Κ. Δ., Τρωιάνου, Α. (1992²). *Δίκαιο ανηλίκων. Ποινικές ρυθμίσεις και εγκληματολογικές προεκτάσεις*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Σπινέλλη, Κ. Δ., Τσήτσουρα, Α. (υπεύθυνες έκδοσης). (1996). *Κρατούμενοι και Δικαιώματα του ανθρώπου*. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Στασινός, Δ. Π. (1991). *Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα. Αντιλήψεις, θεσμοί και πρακτικές. Κράτος και ιδιωτική πρωτοβουλία (1906-1989)*. Αθήνα: εκδ. Gutenberg.
- Τρωιάνου-Λουλά, Α. (1995). *Η ποινική νομοθεσία των ανηλίκων. Κείμενα-Βιβλιογραφία-Νομολογία-Σχόλια*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Τρωιάνου-Λουλά, Α. (1999). *Η Υπηρεσία Επιμελητών των Δικαστηρίων Ανηλίκων*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Φωτοπούλου, Β. (2003, Μαΐου 8). Παραβατικότητα ανηλίκων: Τι αλλάζει με το νέο νομοσχέδιο: Αναμορφωτήρια τέλος. *Εφημερίδα Ελευθεροτυπία*, σελ. 47.
- Χάιδου, Α. (1990). *Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το εξωτερικό*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.